

3. ZNANSTVENI DISKURS

U ovome ćemo poglavlju dati definiciju i glavna obilježja znanstvenoga diskursa koji smo odredili kao temeljni kriterij izbora građe za proučavanje tekstnih veznih sredstava u hrvatskome i francuskome jeziku. Kako bismo izbjegli terminološku neujednačenost, odnosno postigli terminološku preciznost te potpunije odredili i opisali odabrani tip diskursa – znanstveni diskurs – početak ćemo određujući pojmovno bliskoznačne termine: *diskurs* i *tekst*; *funkcionalni stilovi* i *tipovi diskursa*.

3.1. Terminološke razlike: *diskurs*, *tekst*, *funkcionalni stilovi*, *tipovi diskursa*

Neujednačenost terminologije u suvremenoj lingvistici uvjetovana je različitim pravcima i pristupima određenomu pojmu te otežava upoznavanje i istraživanje pojedinih područja lingvistike. Kada govorimo o konektorima, nalazimo se na razini teksta. Različiti tipovi teksta podrazumijevaju uporabu različitih vrsta konektora. Nadalje određeni konektori mijenjaju svoju ulogu u različitim tipovima diskursa (funkcionalnim stilovima). Budući da je za pristup većemu dijelu jezičnih sredstava, pa tako i konektorima, važno poznavati stil, odnosno tip diskursa i tip teksta u kojima se javljaju, na početku ćemo pokazati u kakvome odnosu stoje termini *tekst* i *diskurs*, a potom *stil* i *diskurs*.

Terminološka neujednačenost posebno dolazi do izražaja u slučaju termina *tekst* i *diskurs*, nezaobilaznih kada je riječ o lingvistici teksta. I *tekst* i *diskurs* odnose se na nadrećeničnu razinu jezika i izriču vrlo bliske pojmove te se često upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim termin *diskurs* na više načina nadrađa termin *tekst*. Katičić (2002: 21–23) određuje *diskurs* kao potpun jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i što se htjelo reći, dok *tekst* naziva cjelinom većom od rečenice. Ponekad se razlika u poimanju tih dvaju termina svodi na razliku u planu realizacije pri čemu *diskurs* predstavlja govorenu, a *tekst* pisanu varijantu nadrećenične razine. Lada Badurina (2008) ističe da se *diskurs* kao dinamičan fenomen izjednačava s procesom jezične proizvodnje, dok se *tekst* kao statičan fenomen svodi na proizvod toga procesa. Pojavom lingvističkih disciplina (teorija diskursa, analiza diskursa,

diskursna stilistika) koje baveći se diskursom u razmatranje, osim same poruke (teksta), uzimaju sve aspekte komunikacije (sudionici komunikacijskoga procesa, situacija u kojoj se poruka prenosi itd.), otvara se prostor za proučavanje diskursa brojnim nelingvističkim disciplinama (filozofija, kognitivna znanost, antropologija, sociologija, psihologija i sl.).

Imajući na umu različita tumačenja termina *tekst* i *diskurs*, s obzirom na lingvističku poziciju iz koje se sagledavaju, ipak u prvi plan stavljamo nadrećeničnu razinu kao njihovo zajedničko obilježje (Badurina 2008: 83). Kada govorimo o *tekstu*, ili pak o *diskursu*, najčešće mislimo na jezičnu i komunikacijsku jedinicu (u pravilu) složeniju od rečenice koja se sastoji od jedinica što su povezane te čiji sintaktički i semantički odnosi velikim dijelom određuju smisao *teksta* ili *diskursa* kao cjeline.

Terminom *diskurs* često se koristi i u kontekstu vezanome uz pojedine jezične podsustave (tiču se područja djelovanja) pa otuda i sintagme *novinski diskurs*, *medicinski diskurs*, *politički diskurs*, *pravni diskurs*, *diskurs medija*, *znanstveni diskurs*, *diskurs glazbe* i slično. Tu dolazimo do odnosa između termina tip diskursa i funkcionalni stil. Sukladno terminima *znanstveni stil* i *znanstveni diskurs* na francuskome jeziku približno odgovara *discours scientifique* – znanstveni diskurs. No i ovdje postoje razlike u pristupu istoj tematici u okviru dviju različitih teorija. Termin *znanstveni stil* nastao je u okviru tradicionalne funkcionalne stilistike začete pod okriljem praške lingvističke škole (Tošović 2002: 19). Josip Silić i Krunoslav Pranjić glavni su predstavnici hrvatske funkcionalne stilistike koja se bavi teorijom funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Funkcionalnu stilistiku zanima kako jezik funkcionira u društvenoj zajednici. Jezik se kao složen, višeslojan fenomen ne može odvojiti od društva u kojemu se govori kao ni od niza životnih situacija koje prati. Jezikom se služe pojedinci u društvenoj zajednici u različitim životnim situacijama koje zahtijevaju odgovarajuću različitu jezičnu uporabu. Ako jezik prati život u svim njegovim aspektima, a život je polifunkcionalan, proizlazi da je i jezik polifunkcionalan. Funkcionalni su stilovi različiti oblici uporabe jezika. Josip Silić (2006: 36) navodi pet funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika: znanstveni, administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički, književno-umjetnički i razgovorni funkcionalni stil.

Terminološka razlika između sintagme *funkcionalni stilovi* i *diskursni tipovi* razlika je između tradicionalnoga i modernoga pristupa raznolikosti jezične uporabe, tj. jezičnoj višefunkcionalnosti, sposobnosti jezika da se preobražava u skladu s potrebama komunikacije koje neprestano rastu. Pojam funkcionalni stil povezan je s podsustavom standardnoga jezika i upravo bi se u toj činjenici mogla nazrijeti manjkavost funkcionalnostilističke podjele. Zato autorice Marina Kovačević i Lada Badurina (2001) predlažu dvostruku podjelu polja diskursa na diskursne tipove i to okomito na planove (razgovorni i pisani diskurs) i vodoravno na funkcije ili domene (privatni, javni, specijalizirani i multimedijalni diskurs).

Slično kao što se diskurs, dinamičan fenomen, suprotstavlja tekstu koji odvojen od konteksta postaje izrazito statičan, prema Ladi Badurina (2008: 117) tako se i dinamičan aspekt diskursa može suprotstaviti linearnoj, statičnoj podjeli standardnoga jezika na funkcionalne stilove. U okviru diskursno orijentiranih teorija ukupno polje diskursa, shvaćeno kao djelokrug sveukupne realizacije jezika koja se ne može svesti samo na standardni jezik (Kovačević-Badurina 2001: 19), dijeli se prema različitim kriterijima, a funkcionalni kriterij samo je jedan u nizu. Podjela se može vršiti s obzirom na plan ostvaraja diskursa, s obzirom na kriterij javnosti, zatim funkcionalni kriterij, prema spolnom ključu, socijalnom ključu itd.

U novije vrijeme termin *znanstveni diskurs* sve više zauzima mjesto koje je nekada pripadalo isključivo terminu *znanstveni stil*, o čemu svjedoči i dragocjen prijedlog nove klasifikacije polja diskursa, to jest cjelokupne jezične djelatnosti (Badurina 2008: 119).⁹

Iz izloženoga je jasno da jezično raslojavanje, bilo na funkcionalne stilove prema terminologiji funkcionalne stilistike, bilo na diskursne tipove prema diskursnoteorijskoj terminologiji, nije isključivo lingvističko pitanje, nego pripada jednim svojim dijelom području sociologije, sociolingvistike i drugim srodnim disciplinama.

Uz navedene pojmovno-terminološke razlike spomenimo još jednu razliku u nazivlju. Uvidom u radove koji se iz različitih aspekata bave diskursom uočili smo da se uz *znanstveni diskurs* javlja termin *akademski diskurs* koji, čini se, pokrivaju isti pojam. Primjerice Badurina i Kovačević (2001) odlučuju se za termin *akademski diskurs* (naveden je u kazalu pojmova i njime se koristi u tekstu). Badurina (2008) u kazalu pojmova navodi: *akademski (znanstveni) diskurs*, iz čega zaključujemo da su ti termini međusobno zamjenjivi. Slično čini i Oraić Tolić (2011: 139-140) koja se u samome naslovu odlučuje za termin *akademsko pismo* koji opisuje kao *ukupnu diskurzivnu aktivnost u akademskoj zajednici usmjerenu na stvaranje i pisanje teksta bilo kojega oblika, žanra i vrijednosti*. Tako široko postavljena definicija termina obuhvaća različite aspekte pisanja, uključujući primjerice pripreme za pisanje, sam čin pisanja, rezultat pisanja, ali i različite vrste pisanoga teksta (službeno pismo, dopis, molba).¹⁰ Međutim autorica se u pojedinim dijelovima teksta koristi obama terminima (ibid. 354):

„ Za semantiku, strukturu te pragmatički efekt odlomka u znanstvenome su i akademskome diskursu bitni konektori.“

⁹ U okviru te podjele spominju se akademski i znanstveni diskurs kao istoiznačnice.

¹⁰ Obuhvaćanje žanrova *službeno pismo, dopis, molba* upućuje na postojanje dodirnih točaka akademskoga/znanstvenoga diskursa i drugih diskursnih tipova (u ovome slučaju to je administrativni diskurs), o čemu će se više govoriti u nastavku.

Jasno se za termin *akademski diskurs* odlučuje Katnić Bakaršić (2004: 191) smatrajući ga širim pojmom od znanstvenoga stila. Njime su obuhvaćeni i pisani i govoreni žanrovi, kao i njegovi formalni i manje formalni oblici (npr. kolokvij, tj. znanstvena sjednica neke katedre, sjednica vijeća, okrugli stol, sastanak povjerenstva, predavanje, izlaganje na skupu, diskusija i sl.). Ken Hyland (2008) govori o akademskome diskursu, akademskome pisanju i akademskoj prozi (*academic discourse; academic writing; academic prose*). Autori koji pišu na francuskome najčešće upotrebljavaju termin *discours scientifique*.

Smatramo da bi za ovaj rad termin *akademski diskurs* bio preširok s obzirom na odabranu građu rada (znanstveni članci na francuskome i hrvatskome jeziku). Termin *znanstveni diskurs* odabrali smo jer smatramo da predstavlja jezik znanosti i znanstvenoga pristupa problemima (Kovačević, Badurina 2001: 122-123) koji se ogleda u odabranome tipu znanstvenih radova. Akademskim se diskursom pokrivaju sve jezične uporabe (članova) akademske zajednice u akademske svrhe, uključujući i one koje nemaju znanstveni predznak, kao na primjer službeno pismo.

3.2. Fleksibilnost granica diskursnih tipova

Vrlo je teško odgovoriti na pitanje što je to funkcionalni stil/tip diskursa, ali pojedini elementi neizostavni su kada je riječ o njihovu promišljanju. Funkcionalni su stilovi (Tošović 2002: 50-51) jezični izrazi koji pripadaju određenim područjima ljudske djelatnosti. Nastali su svjesno i smišljeno kako bi se njima što bolje popratile društvene i individualne potrebe ljudi. Nadalje broj funkcionalnih stilova nije identičan broju ljudskih djelatnosti čime se potvrđuje jedno od bitnih obilježja jezika: ekonomičnost. Slične djelatnosti, koje se mogu svrstati u jednu cjelinu sa zajedničkim obilježjima, popraćene su istim funkcionalnim stilom sa sitnim razlikama koje se javljaju za potrebe točno određenih djelatnosti. Tipovi su diskursa (stilovi) fleksibilne cjeline čije međusobne granice nisu nepropusne i neprobojne, nego elastične i porozne. Stoga nije rijetkost da se u jednome funkcionalnome stilu naziru pojedina obilježja kojega drugoga, što katkada dovodi do problematičnosti i nesigurnosti pri određivanju pripadnosti jezičnih žanrova ovome ili onome tipu diskursa. Tim smo se pitanjem bavili u radu *Struktura diskursa glazbene kritike* (2011). Upravo glazbena kritika kao poseban jezični izraz raznovrsnošću svojih obilježja postavlja mnogobrojna pitanja u vezi s tipom diskursa (funkcionalnim stilom) kojemu pripada.

Da granice među funkcionalnim stilovima nisu neprobojne, svjedoči i rubno mjesto glazbene kritike među tipovima diskursa. Nije jednostavno odrediti njezino mjesto (kada je shvaćamo u užemu smislu) među tipovima diskursa jer u njoj nalazimo elemente nekoliko posve različitih diskursnih tipova.

Prema uporabi glazbene terminologije i činjenici da je namijenjena uskome krugu glazbenih stručnjaka ili nešto širem krugu ljubitelja glazbe, glazbena kritika pokazuje pojedina obilježja znanstvenoga diskursa:

(1) Temelji *Rossinijeve tehnike* su tzv. *canto fiorito*, *trileri*, *appoggiature*, *jasne atake tona*, *stakato pjevanje*, *recitativi...*¹¹ (*Tonči Šitin, ožujak 2010.*)

U primjeru (1) koristilo se terminima (istaknutim kurzivom) koji pripadaju jeziku pjevačke struke, odnosno dio su stručnoga rječnika kojim se označuju pojedini vidovi pjevačke tehnike.

Sama definicija glazbene kritike, baš kao i medij i način prezentacije sadržaja nedvojbeno je svrstavaju u novinski tip diskursa, na temelju čega glazbenu kritiku možemo povezati s pojedinim novinarskim žanrovima (Silić 2006: 77). S jedne strane mogu to biti komentar i vijest (u nastavku ilustrirani primjerom 2) s informativnom, pedagoškom ili pak popularizatorskom funkcijom, a s druge strane esej s propagandnom ili agitativnom funkcijom:

(2) U sklopu ovogodišnjih Zagrebačkih ljetnih večeri pod pokroviteljstvom Ministarstva vanjskih poslova Republike Italije, Talijanskog instituta za vanjsku trgovinu i Grada Zagreba u organizaciji Koncertne direkcije Zagreb, društvo Società Filarmonia iz Udina izvelo je komičnu operu *Don Pasquale* Gaetana Donizettija. (*Marija Barbieri, 8. srpnja 2009.*)

Uporaba ekspresivnih sredstava, odnosno različitih stilskih figura svojstvena u prvom redu književnoumjetničkome diskursu, potvrđuje njegovu vezu s novinskim diskursom upućujući na relativnost podjela u jeziku, ali i stalnim jezičnim pratiteljima – društvu i životu. To je vidljivo iz primjera (3) u kojemu pronalazimo personifikaciju i metaforu.

(3) *Kiša se umilostivila* i nekoliko je sati prestala padati. Zamijenila ju je velika svježina, da ne kažemo hladnoća, a mlaka predstava nije uspjela *zagrijati* ne posve popunjeno gledalište, osim skupine glasnih odobravatelja. (*Marija Barbieri, 8. srpnja 2009.*)

3.3. Obilježja znanstvenoga diskursa

Primjer glazbene kritike, o kojoj je bilo riječi u prethodnome odjeljku, pokazuje da se mnogobrojni žanrovi odlikuju obilježjima koja se mogu pripisati različitim

¹¹ U ovome i svim ostalim primjerima, osim ako nije drugačije naznačeno, kurzivom istaknula LOD.

tipovima diskursa, međutim za žanrove znanstvenoga diskursa, primjerice znanstveni članak, nije tipično da sadrže elemente drugih tipova diskursa.

Glavni cilj znanosti, pa tako i tekstova koji pripadaju znanstvenome diskursu, jest prenošenje nove ili već poznate informacije na nov (i originalan) način. Iz toga proizlazi da je referencijalna funkcija jezika najzastupljenija u znanstvenome diskursu (Katnić Bakaršić 1999: 26-30). S obzirom na to da se (pojedini) autori znanstvenih tekstova trude privući i uvjeriti što veći broj čitatelja, referencijalnoj se funkciji u njima pridružuje i konativna. Metajezična je funkcija na poseban način zastupljena u filološkim radovima, a proizlazi iz činjenice da se jezikom koristi za proučavanje jezika samoga, ali i iz uporabe mnogobrojnih definicija, pojašnjenja i sl. Uporabom specifičnih, prepoznatljivih ustaljenih izraza i fraza bez presudne semantičke važnosti znanstveni stil odaje prisutnost fatičke funkcije (ibid.) Ekspresivna funkcija najmanje je zastupljena u znanstvenome tekstu koji svojim, prethodno spomenutim obilježjima, priječi njezino izraženije javljanje na površini teksta.¹²

Znanstveni diskurs zauzima posebno mjesto među funkcionalnim stilovima/ tipovima diskursa kako hrvatskoga, tako i francuskoga jezika. U usporedbi s drugim diskursnim tipovima znanstveni se diskurs čini najusustavljenijim i najstrožim u smislu poštivanja svih pravila koja ga čine znanstvenim, a ne recimo razgovornim ili administrativnim diskursom. Općenite su odlike znanstvenoga stila (diskursa) objektivnost, apstraktnost, logičnost, preciznost, točnost, jednosmislenost (Silić 2006: 43-64). Objektivnost znanstvenoga diskursa/stila objašnjava se (Silić 2007: 376) činjenicom da „u znanosti vladaju zakoni logičkoga ustroja misli, koji omogućavaju da se i njezin sadržaj i njezin izraz organiziraju strogo logički.“

Kao osnovne zahtjeve jezika kojim se piše znanstveni rad Gačić (2001: 58) navodi misaonost (spoznajna orijentiranost jezičnoga izraza), funkcionalnost (na umu cilj i svrha), jezična pravilnost, politička korektnost, izravan, ali ne i arogantan ton.

3.3.1. Znanstveni diskurs i logika

Iako se *logikom* vrlo često koristi i susreće u svakodnevnom govoru kao nečim što je samo po sebi razumljivo i ne traži dodatno pojašnjenje, kada je potrebno objasniti što je ustvari *logika*, nastupaju problemi : „Kao ni druge grane filozofije i znanosti logika nije neki zaokruženi izvanvremenski sistem apsolutne istine, nego

¹² O prisutnosti pojedinih ekspresivnih sredstava govori i naslov jednoga francuskoga članka iz građe: ENTRE LES DEUX MON COEUR BALANCE OU L'IMPARFAIT ENTRE ASPECT ET ANAPHORE koji na slikovit način, posluživši se naslovom pjesme, predočava nedoumice u uporabi impefakta u francuskome jeziku.

jedna disciplina koja je povijesno nastala i povijesno se razvijala.“ (Petrović 2002 : 9) Osnivačem logike smatra se grčki filozof Aristotel, koji je u svojim djelima postavio njezine temelje. Razvoj logike nije završio s Aristotelom: novi su se pravci logike javili u 19. i 20. stoljeću na poticaj engleskih i njemačkih filozofa i logičara (J. St. Mill, G. Boole, G. Frege, B. Russell). Suvremena pak logika uključuje mnogobrojne pravce i struje koji različito poimaju razna pitanja što ih logika obuhvaća (ibid : 9-10).

Petrović (ibid.17) određuje logiku kao filozofsku disciplinu o „*oblicima valjane misli i o metodama spoznaje.*“ Logiku zanima misao, tj. „*ono što misleći mislimo*“ (ibid. 11). *Zaključak* je složena misao koja se sastoji od polaznih sudova, koji se nazivaju *premisama*, i od suda do kojeg se zaključivanjem (tj. mišljenjem koje odgovara *zaključku*) dolazi *konkluzijom*. (ibid. 12)

Petrović (2002 : 18): „*Kako je mišljenje komponenta svake doista ljudske djelatnosti, to je i logika kao znanost o valjanoj misli važna za svaku ljudsku djelatnost. (...) Od posebnog je značenja valjana misao u organiziranim oblicima spoznajne djelatnosti kao što su znanost i filozofija.*“

3.3.2. Jezično oblikovanje u znanstvenome diskursu

I sadržaj i oblikovanje rečenice u znanstvenome su diskursu u skladu s principima znanstvenoga mišljenja; rečenica je apstraktna, dekontekstualizirana, gramatički i obavijesno potpuna (Silić 2007: 376). Logički se tijekom i slijed misli u znanstvenome diskursu zrcali i u tipu veza između susljednih rečenica u tekstu. U skladu s time *linearna* tekstna veza u znanstvenome je tekstu prisutnija u većoj mjeri od *paralelne* tekstne veze. Prema Siliću (ibid. 360-361) linearna tekstna veza podrazumijeva takvu međurečeničnu povezanost pri kojoj sljedeća rečenica izlazi iz prethodne, dok kod paralelne tekstne veze sljedeća rečenica ne izlazi iz prethodne, nego rečenice pokazuju strukturni i leksički paralelizam. Linearna tekstna veza, koja obilježava znanstveni diskurs, zahtijeva intenzivnu uporabu različitih konektora i foričnih elemenata (češće anaforičkih nego kataforičkih). Sljedeći primjeri donose uporabu osobne zamjenice u 3. licu, a zatim posvojnu zamjenicu (obje) u anaforičkoj funkciji u odnosu na imenice iz prethodnih rečenica:

Les situations (i) et (ii) sont par contre bien représentées. **Elles** peuvent l'être théoriquement de deux manières : soit on considère que le trait donné comme premier entraîne toujours le trait considéré comme second, soit on considère que le trait second n'apparaît pas toujours, situation qui, ipso facto, justifie la primauté du trait choisi comme premier.

Une deuxième preuve peut être fournie : les aspectualistes et anaphoristes temporalistes connaissent les mêmes problèmes pour trouver le « bon » point d'incidence ou intervalle

de référence réclame par l'imperfectivité ou le « bon » antécédent exigé par le temps anaphorique (voir supra Gosselin, 1999 pour l'aspect). Leur point commun est, en fait, on le voit, le trait de simultanéité : l'inaccompli entraîne la simultanéité de même que l'anaphoricité temporelle entraîne la simultanéité.

Između (najmanje) razine rečenice i (najviše) razine teksta prepoznaju se pojedine (prijelazne) međurazine. Tako Charolles (1988) navodi četiri plana organizacije teksta i odgovarajuće organizacijske jedinice: *la période, la chaîne, la portée, la séquence*.

Period (*la période*) se odnosi na jedinicu iskaza (koja se može sastojati i od nekoliko rečenica) čiji su dijelovi (rečenice) međuovisni. Ta međuovisnost može biti izražena konektorima, interpunkcijskim znakovima (npr. ;) ili kojim drugim sredstvima.

Upućivački se slijed (*la chaîne*) odnosi na jedinice teksta koje se sastoje od slijedova upućivačkih izraza (*suites d'expressions coréférentielles*). U jedan upućivački slijed ubrajaju se samo oni dijelovi teksta u kojima dolaze izrazi što se odnose na istoga referenta, to jest imaju istu referenciju. U idućem primjeru upućivački slijed što se odnosi (upućuje) na imensku sintagmu *l'adjectif personnel* završava prije zadnje rečenice (*Elle peut même être cent pour cent personnelle*) kojom počinje drugi upućivački slijed u kojemu se osobnom zamjenicom *elle* upućuje na imenicu *une idée*:

Ainsi, en ce qui concerne son statut syntaxique et sémantique, l'adjectif personnel, au sens 1) donné dans les dictionnaires, est sans mystère : c'est un prédicat à deux arguments, qui désigne une certaine relation entre deux termes dont un humain, relation que l'on précise plus loin. Il a donc la syntaxe d'un adjectif « ordinaire », à savoir deux constructions, attributive et épithète (mais pas appositive) ; il admet des adverbes d'intensité, une relation pouvant elle aussi être susceptible de degrés : une idée peut être très, assez, tout à fait, plus ou moins personnelle à quelqu'un. Elle peut même être cent pour cent personnelle.

Postavljanje izvora (*la portée*) prepoznamo po izrazima koji zahtijevaju provjeru izvan granica teksta, a uvodi se izrazima *selon, d'après, en 2012, au ...*. Evo nekoliko primjera:

Selon N. Himmelmann, la question de la nature du référent désigné par le démonstratif, de même que la façon dont ce référent est identifié, sont encore sujettes à discussion.

Ce n'est donc que d'une façon indirecte que l'allocutaire se trouve orienté, dans le processus de décodage, vers le contexte d'énonciation, ce qui distingue selon Löbner (1985) ce cas de l'emploi de l'article défini évoquant une entité se trouvant dans le champ de la perception, illustré par les exemples (1) et (2).

Cette perte conjointe de la substance sémantique et de la substance phonologique marque d'après Meillet (1912 : 139) et Lehmann (1995 : 126) une progression dans

le processus de grammaticalisation et constitue ainsi un argument supplémentaire en faveur de l'hypothèse que définitude pragmatique et définitude sémantique représentent des étapes successives dans la grammaticalisation.

Tekstna organizacijska jedinica *séquence* odgovara odlomku.

O konektorima kao oznakama koje određuju strukturu odlomka (*paragraphe*) govori Bessonnat (1988: 89-91). Različiti su konektori karakteristični za argumentativni i narativni tip teksta. Početak odlomka u narativnome tekstu naznačuje se prostorno-vremenskim konektorima koji označuju promjenu vremena ili mjesta (*malo kasnije, za tri dana, malo dalje, dan poslije* itd.). Argumentativni tip teksta obilježen je logičkim konektorima koji naznačuju uzastopne faze u okviru argumentiranja (*prvo, na početku, zatim, uz to, na kraju*) i metatekstualnim repriznim konektorima koji označuju prijelaz s jedne teme na drugu (*cela dit, pour autant, après avoir, en revanche* itd.). Završetak se odlomka argumentativnoga teksta najčešće ističe izrazima koji na očit način ponavljaju, preobličuju i iscrpljuju temu o kojoj je bilo riječi upotrebom konektora *naposljetku, dakle, stoga, prema tome* itd.

Ovako Gačić (2001: 55) određuje odlomak i njegova jezična svojstva: „Odlomak (*pasus, ulomak, paragraf*) jest količina teksta potrebna za razradu neke logične misaone cjeline ili skupine ideja. U odlomku su rečenice međuzavisne i trebaju pokazivati uzajamnu koherentnost (*suvislost*) i kobeziiju (*povezanost*).“ Odlomci se uklapaju u odjeljke i poglavlja, a mogu biti *funkcionalni, prijelazni i zaključni* (ibid. 56-57).

O važnosti odlomka u organizaciji teksta piše i Oraić Tolić (2011: 348-349): „Ono što je tijelo teksta u velikoj strukturi, to je tijelo odlomka u maloj strukturi: diskurzivni prostor za razvijanje argumentacije. (...) Tijelo odlomka može se razvijati samo u jednoj argumentacijskoj strategiji ili u kombinaciji više strategija. (...) Ako je odlomak razvijen u jednoj strategiji ili ako koja strategija dominira, odlomak se može nazvati po toj strategiji.“ Prema odgovarajućim argumentacijskim strategijama razlikuju se *definicijski odlomak, klasifikacijski odlomak, narativni odlomak, opisni odlomak, odlomak nabiranja, odlomak usporedbe i kontrasta, odlomak uzroka i posljedice, analitički odlomak, vrijednosni odlomak, odlomak dopuštenja i pobijanja*.

Kao odlike kvalitetnoga odlomka (ibid. 354) spominju se jedinstvo, isticanje, koherencija i potpunost.

„Za semantiku, strukturu te pragmatički efekt odlomka u znanstvenome su i akademskome diskursu bitni konektori. (...) Konektori su sredsto kobeziije i koherencije argumentacijskoga diskursa. Oni osiguravaju jedinstvo misli i lagane prijelaze unutar odlomka (*unutarnja koherencija*) i među odlomcima (*vanjska koherencija*). To su

mostovi među idejama, putokazi koji upućuju na slijed misli i tako olakšavaju praćenje argumentacije.“ (ibid. 356)

3.3.3. Raslojavanja znanstvenoga diskursa (znanstveni žanrovi)

U okviru funkcionalno-stilističke teorije Tošović (2002: 266-286) ističe raznovrsnost podstilova i žanrova znanstvenofunkcionalnoga stila koji se dijeli prema stupnju znanstvenosti na *strogo znanstveni (akademski)*, *znanstveno-udžbenički* i *znanstveno-popularni*. Strogo znanstveni stil tipični je predstavnik znanstvenoga stila, namijenjen je relativno uskoj publici, obično stručnjacima određenoga područja. Za taj stil vežu se logičnost, apstraktnost, objektivnost, preciznost, jednoznačnost, jasnoća izlaganja, uporaba terminologije, strogi izbor leksičkoga materijala i strogo poštivanje redosljeda iznošenja činjenica. Osnovni je oblik znanstvenoga stila pismeni medij (ibid. 269), a dijeli se na monografski, periodični, edukativni i informativni. Predstavnici monografskoga medija jesu monografije, knjige, priručnici, udžbenici, skripte, brošure i sl. Periodični medij čine znanstveni žanrovi: članak, prikaz, recenzija, pregled, osvrt, polemika, diskusija itd. Edukativni medij obuhvaća referat, maturlnu radnju, seminarski rad, diplomski rad, stručni rad, magistarski rad i doktorski rad. Informativnome mediju pripadaju: znanstveni izvještaji, bilješke, pisma, dnevni, bibliografije, anotacije, leksikografska izdanja poput enciklopedija, rječnika i leksikona i sl. Svaka vrsta (žanr) unutar navedenih medija odlikuje se vlastitom organizacijom tekstova s uobičajenom i zadanom strukturom i oblikom.

I prema Oraić Tolić (2011: 113-120) tri su osnovne vrste znanstvene proze: znanstveni, stručni i akademski radovi. U znanstvene radove ubrajaju se izvorni znanstveni članak, prethodno priopćenje ili znanstvena bilješka, pregledni članak, monografija i projekt ili studija. Stručni radovi obuhvaćaju stručni članak, recenziju, prikaz, izvješće, knjigu i udžbenik. U akademske (studentske) radove ubrajaju se esej, referat, seminarski rad, diplomski rad, magistarski rad i doktorska disertacija.

3.3.3.1. Znanstveni članak: struktura i obilježja

Kod pristupa bilo kojemu tekstu koji pripada znanstvenome diskursu potrebno je poznavati određene, unaprijed zadane zakonitosti, a to se posebno odnosi na znanstveni članak. Znanstveni članak jedan je od žanrova znanstvenoga diskursa čija se struktura sastoji od točno određenih dijelova. Obilježen je trodijelnom strukturom koju čine uvod, razrada i zaključak. Oraić Tolić (2011: 293) navodi neobvezne i obvezne dijelove akademske proze. Obvezni su dijelovi osnovnoga teksta rada uvod, tijelo teksta¹³ i zaključak.

¹³ Koristi se i nazivima *središnji dio* i *razrada*.

Svaki članak sadrži sažetak kao *jezgrovit prikaz cijeloga članka* (Silobrčić 2003: 41). Indikativni se sažetak, u kojem je naveden sadržaj članka bez podataka o metodama, rezultatima i zaključcima, razlikuje od informativnoga, koji sadrži podatke o svrsi, metodama, rezultatima i zaključcima (ibid.). Nadalje članak (to se posebno odnosi na prirodne znanosti) sadrži uvod, materijal i metode, rezultate, diskusiju, zahvalu (nije obvezan dio) i popis citirane literature. Članku mogu biti pridružene i ilustracije (tablice i slike) (ibid. 45-76).

Prema Silobrčiću (2003: 106) izvorni je znanstveni članak „*prototip znanstvenoga članka, a u prirodnim znanostima i najčešće znanstveno djelo (...)* Postoje međutim još dvije vrste znanstvenih članaka (...): *pregledni članak i konferencijsko priopćenje – naručeno predavanje. (...)* Po mnogim je svojim značajkama veoma slična znanstvenim člancima doktorska teza (disertacija).“

3.4. Znanstveni diskurs i znanstvena područja

Kada se govori o znanstvenome diskursu ne smiju se smetnuti s uma razlike između različitih znanstvenih područja (vidi dolje klasifikaciju znanstvenih područja). Te razlike ponajprije proizlaze iz (različitih) predmeta proučavanja svake pojedine znanstvene discipline, ali jednako tako i iz načina na koji su pisani tekstovi koji pripadaju humanističkim i društvenim znanostima u usporedbi s prirodnoznanstvenim tekstovima. Nešto su manje razlike vidljive i između polja i grana unutar humanističkih, društvenih ili prirodnih znanosti.

„But while disciplines are defined by their writing, it is how they write rather than simply what they write that makes the crucial difference between them. (...) Among the things we see are different appeals to background knowledge, different means of establishing truth, and different ways of engaging with readers. (...) These differences are a product then of institutional and interactional forces, the result of diverse social practices of writers within their fields“ (Hyland 2000: 3)

Prema Hylandu (2000: 3) znanstveni (pisani) diskurs akademske zajednice nije samo statičan proizvod, nego dinamična djelatnost: „(...) discourse is socially constitutive rather than simply socially shaped; writing is not just another aspect of what goes on in the disciplines, it is seen as *producing* them.“ Hyland (2000: 8) spominje i složeno višestruko prožimanje akademskoga diskursa/pisanja i akademske zajednice, njezinih pravila i konvencija:

„The persuasiveness of academic discourse, then, does not depend upon the demonstration of absolute fact, empirical evidence or impeccable logic, it is the result of effective rhetorical practices, accepted by community members. Texts are the actions of socially situated writers and are persuasive only when they employ

social and linguistic conventions that colleagues find convincing. (...) Rational argument is a social matter, governed by disciplinary norms and oriented to achieving an intersubjective consensus through persuasive means. Notions of what counts as convincing argument, appropriate theory, sound methodology, impressive logic and compelling evidence are community-specific. (Hyland 2000: 8)

Uvriježeno je razdvojeno promatrati skupinu prirodnih znanosti i skupinu društveno-humanističkih znanosti. Tradicionalno razlikovanje skupine prirodnih znanosti kao predstavnice „*hard domain of knowledge*“ od skupine društvenih znanosti kao predstavnice „*soft domain of knowledge*“ (Hyland 2000: 29-30) prihvatljivo je kao korisna osnova za identificiranje dimenzija varijabilnosti/razlika među spomenutim znanstvenim područjima. Razlika između spomenutih područja ogleda se u i načinu citiranja: u humanističkim su znanostima citiranje i pozivanje na djela drugih autora vrlo intenzivni, točnije dvostruko češći nego u prirodnim znanostima (ibid.).

Najnovija (odnosno ona koja je trenutačno na snazi) podjela područja znanosti i umjetnosti u RH stupila je na snagu 2008. godine. Prema Narodnim novinama (NN 78/08; 07.07.2008.) devet je znanstvenih i umjetničkih područja:

- 1) PRIRODNE ZNANOSTI
- 2) TEHNIČKE ZNANOSTI
- 3) BIOMEDICINA I ZDRAVSTVO
- 4) BIOTEHNIČKE ZNANOSTI
- 5) DRUŠTVENE ZNANOSTI
- 6) HUMANISTIČKE ZNANOSTI
- 7) UMJETNIČKO PODRUČJE
- 8) INTERDISCIPLINARNA PODRUČJA ZNANOSTI
- 9) INTERDISCIPLINARNA PODRUČJA UMJETNOSTI

Humanističke se znanosti dijele se na deset polja:

- Filozofija
- Teologija
- Filologija
- Povijest
- Povijest umjetnosti
- Znanost o umjetnosti
- Arheologija
- Etnologija i antropologija
- Religijske znanosti (interdisciplinarno polje)
- Interdisciplinarne humanističke znanosti

Kao primjer prikazat ćemo kako se polje Filologija dalje dijeli na grane:

Grane:

A

klasična filologija
kroatistika
slavistika
romanistika
germanistika
anglistika
indologija
hebraistika i judaistika
arabistika
turkologija
ugrofinistika
sinologija
japanologija
druge orijentalne i ostale filologije

B

fonetika
opće jezikoslovlje (lingvistika)
poredbeno i historijsko jezikoslovlje
teorija i povijest književnosti
poredbena književnost
semiologija

Podjelama na znanstvena (i umjetnička) područja, polja i grane određuju se i teme (predmeti istraživanja) koje pojedina područja, polja i grane pokrivaju. Tema o kojoj se u znanosti piše u određenoj mjeri određuje i usmjerava način pisanja i jezična sredstva kojima se u pisanju koristi. Imajući to na umu, kao građu za analizu uporabe tekstnih veznih sredstava odabrali smo francuske i hrvatske znanstvene članke koji se bave filološkim temama za koje se može pretpostaviti da im je zajednički određen broj jezičnih obilježja (uključujući uporabu tekstnih veznih sredstava), čime podaci dobiveni kontrastivnom analizom postaju usporedivi, provjerljivi i vjerodostojni. U hrvatskim se filološkim časopisima zastupljenima u građi našega rada objavljuju znanstveni članci čiji je raspon tema poprilično širok. Riječ je o radovima koji obrađuju teme iz nastave/učenja stranoga jezika, semantike, leksikologije, leksikografije, morfologije, dijalektologije, povijesti jezika, frazeologije, književnosti itd. Na isti se način u člancima iz francuskoga časopisa *Langue française*, koji čine drugi dio građe našega rada, piše o (francuskome) jeziku

iz različitih motrišta: stilistika, lingvistika teksta, morfologija, fonologija, semantika, povijest jezika itd. Ističemo da je zajedničko svim znanstvenim radovima uvrštenima u našu građu njihova pripadnost istome znanstvenome području (humanističke znanosti) i istome polju (filologija), dok se razlike očituju u pripadnosti različitim znanstvenim granama unutar zajedničkoga znanstvenoga područja i polja.

3.5. Znanstveni diskurs kroz prizmu metadiskursa

Znanstveni diskurs javni je tip diskursa; koristeći se nekim od njegovih različitih žanrova znanstvenici se obraćaju određenome dijelu društva i na taj način javno društveno djeluju. U tome je kontekstu nezaobilazan pojam *metadiskurs*. Pojam je metadiskursa (Hyland 2008: 3-5) utemeljen upravo na predodžbi pisanja kao vrsti društvenoga djelovanja (*social engagement*) i obuhvaća sva jezična sredstva kojima se koristi u organizaciji tekstova, uključivanju/privlačenju čitatelja i signaliziranju autorovih stavova o sadržaju teksta i potencijalnim čitateljima. Metadiskusom je materijalizirana ideja da komunikacija nije samo puka razmjena informacija, nego uključuje osobnosti, stavove i pretpostavke onih koji u njoj sudjeluju. Sve veća važnost termina metadiskurs vidljiva je u recentnim istraživanjima procesa pisanja (*composition*), čitanja, retorike i strukture tekstova mnogobrojnih autora. Metadiskurs čini važan okvir za olakšavanje komunikacije, učvršćivanje pozicije autora, povećanje čitljivosti i građenje odnosa s publikom.

On u užemu smislu, prema nekim autorima, obuhvaća samo one dijelove teksta koji upućuju na sam tekst nazivajući ih metatekstom ili *text reflexivity* (ibid. 17), no takav pogled na metadiskurs smanjuje inače puno šire mogućnosti koje se njegovim polifunkcionalnim karakterom nesumnjivo nude.

Prema Hylandu (2008: 27-29) lingvističke metode identifikacije signala metadiskursa nisu jednostavne jer je riječ o otvorenoj kategoriji u koju autori tekstova mogu dodavati nove elemente ovisno o potrebama koje stvara kontekst. Širok je spektar neverbalnih signala metadiskursa, bilo onih koji se javljaju u govorenom diskursu poput intonacije, naglaska, glasnoće, mimike, bilo signala koji prate pisani diskurs kao što su interpunkcija i raznovrsne tipografske oznake. Metadiskursne se analize češće bave jednostavnim ili složenim eksplicitnim signalima metadiskursa: riječi koje označuju način na koji autor želi da čitatelj shvati unutartekstne odnose; rečenice koje čitatelja upućuju na određenu radnju ili najavljuju sljedeće dijelove teksta; rečenični odsjecci kojima može biti opisana struktura cjelokupnoga rada/teksta.

Klasifikacija metadiskursa (ibid. 49-54) počiva na njegovoj dvodimenzionalnoj interakciji pri čemu se razlikuje interaktivna dimenzija (*interactive dimension*) i interakcijska dimenzija (*interactional dimension*).

Interaktivna se dimenzija tiče autorove svijesti o čitateljima i njihovim pretpostavljenim znanjima, interesima, retoričkim očekivanjima i sposobnostima

obrade teksta. Uporaba sredstava kojima se koristi u tu svrhu odnose se na načine organizacije diskursa otkrivajući u kolikoj je mjeri autor tekst oblikovao imajući u vidu potrebe čitatelja. Interaktivna se skupina metadiskursnih sredstava nadalje dijeli na pet potkategorija:

1. Oznake prijelaza (*transition markers*) skupina je koju čine veznici i priložni izrazi, pomaže u tumačenju značenjskih veza između odsječaka diskursa; veze mogu označivati dodavanje, uspoređivanje ili posljedicu koja se opravdava ili pobija:

Holonimi imaju širi opseg značenja pa se često mogu koristiti umjesto svojih meronima. Stoga holonim i meronim u kontekstu mogu ostvariti sinonimski odnos.

2. Strukturne su oznake (*frame markers*) sredstva zadužena za označivanje unutartekstnih granica što uključuje podjelu teksta na dijelove prema redosljedju ili uređivanje argumentiranja, označivanje faza u organizaciji teksta, kao i promjene tema, te najavljuvanje diskursnih ciljeva.

3. Endoforičke oznake (*endophoric markers*) izrazi su kojima se upućuje na prethodne ili sljedeće dijelove u tekstu u funkciji vođenja čitatelja tijekom čitanja teksta:

To se posebno odnosi na vidске parnjake i glagolske imenice paronimnih glagola (vidi primjere u točki 3.3.).

Osim toga, novoštok./stand. likovi su zapisani i umjesto nekih orubičkih bitnih arhaizama, primjerice kod naglaska u glag. pridj. radnom u n. p. C, u prezentu glagola tipa *piti* i u pridjeva n. p. C (za što primjere vidi u nastavku).

4. Referencijalne su oznake (*Evidentials*) metajezično predstavljanje koncepata iz drugoga izvora: u akademskome pisanju te metadiskursne oznake podržavaju argumente i upućuju na literaturu određenoga znanstvenoga područja:

Ovakav tretman modalnih glagola, prema kojemu oni ne čine zasebnu gramatičku kategoriju, nego se promatraju kao dio leksikona, karakterističan je prema Hansenu (2009: 469) za znatan dio slavističke gramatičke literature (...)

Iste glagole navodi i Katičić (2002: 341–344), s brojnim primjerima rečenične upotrebe.

5. Oznake pojašnjenja (*code glosses*) donose dodatnu informaciju, a uključuju postupke parafraziranja, objašnjavanja ili produbljuvanja prije rečenoga:

Drugim riječima, govornici se pridržavaju ovih konvencija kada se samoispravljuju kako bi slušatelj mogao odmah uvrstiti ispravak na pravo mjesto u prvobitnom izričaju.

Interakcijska dimenzija obuhvaća izražavanje autorova stajališta, ali i način na koji se autori odnose prema stajalištima drugih. Njezinih se pet potkategorija odnosi na anticipiranje, prihvaćanje, izazivanje ili potiskivanje alternativnih, a katkada i oprečnih stajališta kako bi ih se raširilo i ograničilo:

1. ograđivačima, oznakama ograđivanja (*hedges*) koristi se kako bi se autor ogradio, tj. izrazio nepotpuno slaganje s nekom teorijom ili viđenjem, čime se otvara mogućnost za drugačije mišljenje:

Rezultati upućuju da prvobitni izričaj u slučaju pogreške ostaje nepromijenjen, a pogrešni se element zamjenjuje ispravnim.

Može se zaključiti da su hrvatski leksemi *šaka* i *ruka* te talijanski leksemi *mano* i *braccio* u parasinonimskim odnosima.

Bit će da je riječ o vrlo staroj slavenskoj (ne nužno hrvatskoj) posuđenici u istrorumunjskome, a pitanje odakle je i kada u nj dospjela najbolje je ostaviti otvorenim. Čini nam se da je pisanje s crticom ili spojnicom i pisanje bez nje zamutilo značenjske odnose i stvorilo dojam da se tim kriterijem rješavaju svi derivatološki problemi.

2. pojačivači, oznake pojačavanja (*boosters*) sredstva su kojima autori izražavaju sigurnost glede izrečenoga ograničavajući alternativna razmatranja:

Iz navedenih je primjera **evidentno** da se radi ili o riječima stranoga podrijetla ili o pozicijski uvjetovanu akutu (u slogu zatvorenu sonantom) pa je moguće zaključiti da je ovo noviji akcenatski podtip.

Nesumnjivo je rječnički fond određen namjenom djela i profilom budućih čitatelja.

3. oznake stava (*attitude markers*) naznačuju autorov afektivni stav prema rečenome u tekstu izražavajući njegovo iznenađenje, slaganje i sl.:

Zanimljivo je da tijekom svih tih nadopuna nitko nije razmišljao o tome da žargon preimenuje u sleng, sve dok dokument već nije postao široko poznat kao *Jargon File*.

Od srednjega vijeka žuta boja u zapadnoj civilizaciji iz nepoznatih razloga ne uživa ugled što iznenađuje jer ju povezujemo s bojom Sunca koje u svim kulturama ima pozitivnu ulogu i simboliku.

Spominju li noviji hrvatski priručnici koordinirano slaganje i kopalativne složenice ili ne spominju, pitanje je na koje nije jednostavno odgovoriti (**koliko god neobično zvučalo**).

4. oznake se autora (*self mention*) odnose na stupanj eksplicitne prisutnosti autora u tekstu, a mjere se prisustvom osobnih zamjenica i posvojnih pridjeva:

Prema našem mišljenju, ta dva izraza odličan su primjer metonimijskog proširenja tipičnoga značenja profiliranjem značenjskih nijansi u odnosu prema jednoj od domena unutar matrice domena koje su potrebne za razumijevanje tipičnoga značenja leksema *plod*.

5. oznake uključivanja (*engagement markers*) vrsta su metadiskursnih sredstava kojima se autor eksplicitno obraća čitateljima kako bi usmjerio njihovu pažnju ili ih aktivno uključio u diskurs. Dije se na:

- direktive (*directives*)

Valja istaknuti da se u hrvatskome jeziku vrlo često pod *rukom* razumijeva značenje *šake* pa je to prisutno i u ostvarivanju frazeološkoga značenja frazema kojima je sastavnica leksem *ruka*.

- digresije (*personal asides*)

Relativnost sinkronijskog rječnika i limitiranost činjenicom da se promatra jezik u jednom danu ili satu (makar je i to sinkronijska perspektiva) ne sputava leksikografa, jer se on i tada zanima za semantičku promjenu.

- upućivanje na zajedničko znanje (*appeals to shared knowledge*)

Poznato je da uvjete za antecedensa (prema teoriji upravljanja i vezanja, engl. *Government and Binding Theory – GB Theory*) zadovoljavaju gramatički, odnosno tematski najistaknutiji rečenični argumenti – subjekti.

- pitanja (*questions*)

Znači li to da ima i »nepunoznačnih osnova«?

Kada se Hylandov model metadiskursnih sredstava preslika na predmet istraživanja ovoga rada dolazi se do zaključka da su konektori dio interaktivnih metadiskursnih sredstava, dok je interpunkcija sveprisutna: sudjeluje i u kategoriji interaktivnih sredstava, i u kategoriji interakcijskih metadiskursnih sredstava.

Glavno obilježje metadiskursa, kao, uostalom, i brojnih drugih jezičnih pojava, jest njegova uska povezanost s kontekstom, tj. normama i očekivanjima njegovih korisnika u određenim situacijama (ibid. 87). Ta se povezanost posebno očituje u načinu raspodjele metadiskursa po različitim žanrovima. Po svojoj prirodi metadiskurs nije samo niz jezičnih jedinica, nego je ujedno i društveni čin čija se uporaba znatno razlikuje ovisno o publici/primateljima, svrsi i ostalim aspektima društvenoga konteksta.